

ÁLLAM ÉS EGYHÁZ VISZONYA.

(Negyedik közlemény).

VII.

A reformáció százada.

Azt a kérdést, hogy milyenek kell lenni a viszonyoknak az állam és az egyház, vagy más szavakkal, a polgári és az egyházi hatóságok között, a reformáció hajnalának földerülte előtt rendszerint „inter imperium et sacerdotium“ közötti vitának neve alatt ismerték. Láttuk, hogy a tárgyat rendkívül fogyatékos és tökéletlen módon fogták föl, a mennyiben egyik párt a pápai uralom egyedüli voltát hangsúlyozva, az állami hatalmat az egyháznak akarta föltétlenül alávetni, míg a másik párt, ellenkező túlságba esve, az egyházat óhajtotta föltétlenül alárendelni az államnak, tehát azt az irányt követte, a mely később a protestánsok között — mint látni fogjuk — *erastianismusnak* neveztetett; és kimondhatjuk, hogy a reformáció előtt talán senkinek sem volt tiszta fogalma azon szentírási alapon nyugvó, igaz református tanról, mely a polgári és egyházi hatóságoknak egymástól való kölcsönös függetlenségét, mindeniknek a maga területén való suprematiáját, vagy a köztük levő összeköttetésnek azon igaz elvét hangsúlyozza, melyet tudományos szavakkal így fejeznék ki: *a hatalmak coordinatiója és a személyek kölcsönös subordinatiója.*

Nagy és mélyreható különbség van e kérdést illetőleg a római katolikus, vagy a mint itt jobban mondhatjuk: a pápista egyház és a bibliai alapon álló presbyteriánusok nézete között, és teljesen igaztalan az anglikán egyház embe-reinek és az erastiánusoknak az a vádja, hogy a pápai irányzat hívei és a presbyteriánusok tulajdonképen egy elvet vallanak ezen kérdésben, nevezetesen, hogy mindketten jogtalan dolognak tartják az állam, a polgári hatóságok részéről az egyházi biráskodásba és felsőbb felügyeletbe való beavatkozást.

Bőséges alkalmunk lesz kimutatni, hogy ég és föld különbség van ezen kérdés felfogását illetőleg a római katholicismus és a presbyterianismus között, és előre is kicsinyeskedésnek jelentjük ki azt a vádat, hogy a kettő épen e tárgyban egy elvet vallana.

Mutassuk ki mindenekelőtt, tanulmányunkban egy nagy korszak küszöbére jutva, hogy *a reformáció idején hogyan gondolkoztak e tárgyról s milyen szempontok szerint vitatták azt?*

Azon körülmények, melyek közé a gondviselés a reformátorokat helyezte, s melyek természetesen és szükségképen indították őket arra, hogy a polgári hatóságoknak a vallásos és egyházi ügyekbe való beavatkozásáról véleményt nyilvánítsanak, beszéljenek és írjanak, azon körülmények semmiképen sem voltak kedvezők arra nézve, hogy ők a kérdést illetőleg teljesen pontos és határozott nézeteket alkothassanak maguknak. A római katolikus egyházban a két birói hatáskör teljesen és tökéletesen össze volt zavarva, a mennyiben a polgári hatóság meg volt fosztva minden független hatalmától, s az egyház azt kívánta tőle, vagy kötelezte is arra, hogy tekintet nélkül saját meggyőződésére vagy életére, úgy járjon el, mint egyszerűleg az egyház szolgája, ítéleteinek pusztán végrehajtója, míg másoldalról a papság úgy a polgári, mint egyházi ügyekben hatalmat tartott fenn magának és ténykedést gyakorolt. A reformátorok tehát ezen okból, épen mint az előreformációk idején az egyes birodalmak jogainak a papság elleni védelmezésére fölkelt bajnokai, azon kísértésnek voltak kitéve, hogy a polgári hatóságoknak vallásos dolgokban nagyon is sok jogot engedjenek meg. De hát erre, valljuk be, nagy okuk is volt, a mennyiben így, általában szólva, erősebb védelmet és hathatósabb támogatást várhattak maguk is azon igazság részére, a melyet hirdettek. A reformációnak ellene volt az egyház, az akkori anyaszentegyház, minden ő hatalmával, hatóságainak összes erejével. Mit tehetett hát egyebet, ha élni és hatni akart, mint azt, hogy a világi hatóságok jóakarátát igyekezzék megnyerni?! Mikor a világi kormányzók közül egyik vagy másik hozzácsatlakozott a reformációhoz, akkor azon körülménynél fogva, hogy a polgári és egyházi ügyek teljesen össze voltak vegyítve, és az előbbiek teljesen alá voltak rendelve az utóbbiaknak, azonnal beállott annak a szüksége, hogy a fennálló egyházi hatóságok ellenére nagy és fontos változtatásokat tegyenek az egyházi dolgok intézésében, a mit a reformátorok természetesen csak jóváhagyólag vehettek tudomásul, sőt védelmeztek is. Mindez természetesen vezette a reformátorokat azon irányzatra, hogy

a polgári hatóságoknak a vallásos dolgokban való befolyását és jogait a legkiterjedtebb körre hatólag vitassák. Ezért a legkevésbé sem lehet azon csodálkozni, hogy az első reformátorok, különösen föllépésük első éveiben, mikor egyes polgári hatóságok érdeklődést kezdettek mutatni a reformáció ügyei iránt, ezen hatóságoknak az egyházi ügyeket illető hatalmáról meglehetősen tág és meggondolatlan kifejezésekben beszéltek; valamint azon sem lehet csodálkozni, hogy a mennyiben e tétel azon korszakban sohasem képezte teljes és formális tudományos megvitatás tárgyát: több reformátorunk véleménye sohasem nyert ezen kérdésben tökéletesen precíz és pontos kialakulást, a miből aztán természetesen következik, hogy az állam és egyház közötti helyes viszony megállapíthatása céljából nem hivatkozhatunk olyan biztossággal a reformátorokra, mint a hogy ezt az egyházkormányzattal és az egyházi ügyek szabályozásával foglalkozó más kérdéseknél tehetjük.

A reformátorok nemes testületének e tárgyban nem volt határozottan kifejezett és összhangzó nézete; mindeniknek véleményére nagyban befolytak az őket körülvevő külső viszonyok is.

De azért, a kérdés lényegét illetőleg, megegyeztek egymással.

A reformátorok ugyanis nagy buzgósággal hangsúlyozták mindannyian a polgári hatóság előnyeit, törvényes és Istentől eredt voltát, és bizton lehet állítani, hogy felruházták azt *legalább is* annyi hatalommal és előjoggal és raktak reá annyi kötelezettséget, a mennyit csak a szentírások sanctiójával el tudtak látni. És erre ők indítatva érezték magukat annyival is inkább, mert nemcsak a pápai szék nyomta le, messze tulajdonképeni helyükön alól, a polgári kormányzókat, megfosztván őket az ő jogszerű és független biráskodási hatalmuktól, hanem mert az *anabaptisták* is elítéltek mindennemű polgári hatóságot, mint a melyet szerintök a keresztyénség nem igazol, sőt törvénytelenít, s melyre nézve ők úgy vélekedtek, hogy azt a keresztyének sem gyakorolnia, sem elismernie nem kell.

Ezekből a tényekből magyarázható ki az is, hogy főként a református egyházak hitvallásaiban a világi hatóságok kérdéséről egész fejezetek is vagy legalább kisebb szakaszok csaknem minden esetben fordulnak elő, és hogy a rendszeres theologiai munkákban, tehát a dogmatikákban és erkölcsstanokban — a mint ezt munkálatunk idején láttuk is — általában tárgyalni szokták ezt a kérdést.

A *Helvét Hitvallás* például a XXX. részben tárgyal „a Magyarstrátusról, vagy Felső Hatalmasságról“, és pedig 5. §-ban. Mily szépen és igazán mondja ezen hitvallás: „Mindennemű Magyarstrátus vagy Felső Hatalmasság az Istentől rendeltetett, az emberi nemzetnek békességére és csendességére, és úgy, hogy annak e világon elsősege legyen. És ha ez ellensége az Ekklezsiának: igen sok akadályokat és háborításokat okozhat. Ha pedig barátja és ekképen tagja az Ekklezsiának, leghasznosabb és legfőbb tagja az Ekklezsiának, úgymint a mely annak igen sokat használhat, és azt legjobban is segítheti. Az ő kiváltképen való tiszte a közönséges békességet és csendességet munkálódni és fentartani. Mellyen soha jobban nem boldogulhat: mint ha valóban Istentfélő és a valláshoz buzgó leend, a ki tudniillik . . . az igazságnak prédikáltatását és az igaz hitet előmozdítja, minden istentelenséggel és bálványozással együtt kiirtja, és az Isten ekklezsiáját védelmezi. Ugyanis mi ezt tanítjuk: hogy a vallásról való gondoskodás, főképen az Istentfélő Magyarstrátusra tartozik stb.“ (*Helvetica Confessio* stb. Az 1791-iki debreczeni kiadás szerint).

Az *Ágostai Hitvallás*, XXVIII. részében. „Az egyházi hatalomról“ tanítván egyebek között ezeket mondja: „Miután az egyházi hatalom örök javakat közvetít és csak az igehirdetés által gyakoroltatik: semmi köze nincs neki a politikai kormányhoz . . . Mert a politikai kormánynak más a hatásköre, mint az evangeliumnak: a világi felsőség nem a lelket, hanem a testet s testi javakat oltalmazza a megtámadtatások ellenében s fegyverrel és testi fenyítékekkel szoktatja az embereket a polgári tisztesség és béke megtartására. Nem kell tehát az egyházi és a világi hatalmat összezavarni. Az egyházinak az a hivatása, hogy az evangeliumot hirdesse s a szentségeket kiszolgáltassa . . . Ily módon választják el a mieink a két hatalom hatásköreit: s azt parancsolják, hogy mind a kettőt tisztelettel környezzük és elismerjük, lévén mindkettő Isten ajándéka és jótéteménye“. (Az *Ágostai Hitvallás*. Fordította Saulik János, Budapest, 1896).

S a mi közelebbről a magyarországi evang. ref. egyház hitvallásait, törvényeit illeti, ezek közül is több beszél az állam és egyház közötti viszonyról.

Az 1562-ik évben készített *debreczeni hitvallás* azt mondja, hogy „a hatóság Isten rendelése a jók védelmére és a rosszak irtására . . . Legyen őre a parancsok mindkét táblájának. Gondoskodjék, hogy az Istennek igéje jól hirdettessék az ő hatalma alatt stb.“ Majd hátrább ezen kérdésre: „Szabad-e

egyházi hivatalt bitorolni a hatóságoknak? — így felel: „Nem szabad, mert meg van írva: Saját dolgaitokat cselekedjétek. S a lelkipásztorok és hatóságok kötelességei Istentől megvannak különböztetve. Mint Róm. 13. Megbüntették azok a mindenhez kapók, kik az egyházi hivatalba avatkoztak. — 1. Thess. 4 “

A *tarczal-tordai hitvallás*, 1562. és 1563. években a XXXII. és XXXIII. articulusokban szól a keresztyén magistrátusról. Ime belőle pár mondat: „A keresztyén Magistrátusok között semminek előbbvalónak lenni nem kell, minthogy ő néki legyen az Istennek beszéde szerént rendeltetett Ecclesiája, kinek hatalmát minden ő meg-utállóí és megátalkodott háborgatóí ellen meg-óltalmazzuk.“ „Valaki az Isteni szerzésnek engedni tartozik . . . ugyan azon a Magistrátusnak parantso-latja alá vettetett is, ugy mint kiket az Isten rendelt. Róm. 13. 1. akar azok kegyessek és tsendesek, akar istentelenek és kegyetlenek legyenek.“

Főlemlítjük még, hogy az 1567-ben tartott debreczeni zsinat, a maga hitvallásának LVI. cikkében részletesen beszél azon kérdésről, hogy „a fejedelmek törvényhatóságok, tisztviselők és bírák milyenek legyenek, minő törvényekkel és parancsokkal éljenek s hogy büntessék a bűnöket érdemök szerint?“

De visszatérve ismét tárgyunk közelebbi fejtegetésére, a reformátorok mindannyian egyetértettek annak fejtegetésében, hogy mit tanít a szentírás a nemzet legfőbb polgári hatóságainak teendőiről és kötelességeiről, bármilyen legyen is az illető nemzetek kormányzati formája, és vitatták azt, a mit modern korunkban a vallás nemzeti államosítása elvének neveznek, nevezetesen hogy a nemzeteknek, mint olyanoknak és a polgári tisztviselőknak az ő hivatalos minőségükben, vagy a polgári ügyekre való törvényes ellenőrzési joguk gyakorlásában kötelességök Isten dicsőségének előmozdítására, az igaz vallás előmenetelére és Krisztus egyházának boldogulására törekedniök. Azt hisszük, hogy ezen elv, mely a vallás állami alapra való fektetésének elvét a maga igazi lényegében fogja föl, teljesen a szentírás alapján nyugoszik, és ennek támogatása végett bátran hivatkozhatunk a reformátorok határozott és egyértelmű bizonyágtételére, míg azon kor anabaptistái, kivéve az ötödik század *donatistáit*, elsőknek látszanak abban, hogy valami azzal ellenkező tanra botoljanak, arra, a mit manapság *voluntár*, vagy magyarul *szándékossági* avagy *önkéntességi elvnek* neveznek.

Ezen ú. n. „szándékossági elv“ valójában a leghelyte-
lenebb és legkevésbé alkalmas kifejezés azon tanra nézve,
melyre most közönségesen alkalmazzák, s alkalmas arra, hogy
a szóban forgó kérdésben teljesen hibás nézetet terjeszsen
el. A „szándékossági elv“ tulajdonképen azon elvet jelenti,
hogy az emberek általában azon kötelezettség alatt vannak,
hogy tehetségeiknek, befolyásuknak és vagyonuknak *szándékos,*
önkéntes felhasználásával munkálkodjanak Isten és Krisztus
országa ügyének előmeneteléért. Természetes dolog, hogy nincs
olyan védelmezője a vallás nemzeti államosítása elvének, ki
az önkéntességi elvnek ezen egyedül valódi értelmében vett
igazságát valaha kétségbe vonta volna. A különbség igazi
alapja az, hogy azok, a kik a vallás nemzeti államosítása
elvének hívei, kiterjesztik ezen általános kötelezettséget a nem-
zetekre és uralkodókra is, míg elleneseik az egyénekre kor-
látolják azt; úgy hogy az önkéntességi elv, azon egyedüli
értelmében, melyben azt a presbyteriánusok elvetik és ellen-
zik, és a mely értelmében képezheti az egyedül megállható
vita tárgyát, azon elv, ezen értelmében nem egyéb, mint az
Isten és Krisztus országa ügyének terjesztésére vonatkozó
kötelezettség körének pusztá korlátozása, abban álló *egyszerű*
tagadása, hogy azon kötelezettség, mely e tekintetben az
egyénekre hárul, kiterjed a nemzetekre és uralkodókra is.
Mellőzván ezen kérdés vitatását, egyszerűen rámutatunk,
a reformátorok azon egyetértő és határozott bizonyoságtételére,
mely mint általános református egyházi tan a szentirati igaz-
ságnak is egy részét képezi, hogy *a polgári hatóság, a maga*
törvényes hatalmának gyakorlásában, a nemzeti ügyek fölött jog-
szerű törvénykezésében kötelezve van arra, hogy a mennyire csak
tehetségében áll, igyekezzék előmozdítani az igaz vallás jólétét és
a Krisztus egyházának boldogulását.

A reformátorok ezen bizonyoságtételének ellensúlyozására
gyakran állítgatták már, hogy mivel ők ezen általános érdekű
tárgyról többnemű nagy tévedésben voltak, a mennyiben külö-
nösen a polgári előjáróknak az egyház ügyeiben ellenőrző
tekintélyi jogot biztosítottak, mint a hogy azt az erastiánusok
teszik; mivel ők vallásos alapokon helybenhagyták a türel-
metlenséget és a hitért való üldözést is: a polgári hatóságnak
a vallást illető hatalmáról és kötelességéről való nézeteik talán
nem is érdemelnek semminemű különös figyelmet. A mi ezen
állítások közül az elsőt illeti, nem ismerjük el, sőt tagadjuk,
hogy a reformátorok általában véve erastiánus elveket val-
lottak. vagy hogy a polgári előjáróknak az egyház ügyei
fölött ellenőrző tekintélyi jogot biztosítottak volna, bár — a

mint ezt elismertük — igaz, hogy voltak közöttük olyanok, kik ezen tárgyról való nézeteiket nem írták jól körül, vagy nem határozták meg pontosan. A mi pedig a második állítást illeti, elismerjük, hogy a vallási türelem tárgyában téves nézeteket vallottak és vitatták a polgári hatóságnak azon jogát, hogy a vallási meggyőződésre büntetéseket szabhat ki, a mit ma a protestánsok mind egyetemesen visszautasítanak: de azt már tagadjuk, hogy ezen ő kétségtelen tévedésük megfosztaná minden súlyától és minden figyelembe vehetéstől mindazon ő bizonyoságtételüket, melyet ők a nemzetek és uralkodók szentirati alapon nyugvó kötelességeinek és jogainak támogatására felhoznak.

Lényeges különbség van azon általános kötelezettség között, mely a nemzetekre és uralkodókra az igaz vallás és Krisztus egyháza jólétének előbbvitele tekintetében háramlik, és azon saját eszközök között, a melyeket ők céljuk elérése végett igénybe venni jogosítvák. Azon kérdés, hogy a polgári hatóság milyen eszközöket vegyen ezen tekintetben igénybe, minden nehézsége és szövevényes volta mellett is, viszonylag szólva, mellék- vagy legalább alárendelt jelentőségű kérdés. Még olyan emberek is, kik szentirati alapon nyugvó dolognak tartják azon általános kötelezettséget, különbözhetnek egymástól az eszközökre nézve, a melyekkel annak teljesítését helyesnek vagy jogosnak tartják. És azon tévedéseknek, melyeknek itt az emberek ki lehetnek téve, nem volna szabad előre elfogulttá tenni senkit sem arra nézve, hogy ezen kötelezettség alól senki magát ki nem vonhatja. Az első kérdés ez: vajjon azon kötelezettség, hogy az igaz vallás jólétét és a Krisztus egyházának boldogulását előmozdítsák, tartozik-e a nemzetekre, mint olyanokra és a polgári előjárókra, mint a nemzetek képviselőire és ügyeik intézőire? És ha ezen kérdésre, mint a hogy hitünk szerint kell, igenlő a válasz, akkor merül csak föl a második kérdés, hogy mely úton és micsoda eszközökkel kell ezen kötelezettséget betölteni? Ezen második kérdést illetőleg lényeges nézetkülönbségeknek van helyök, úgy arra nézve, hogy mit kell törvényesen e tekintetben tenni, mint arra nézve is, hogy természetszerint mi legyen alkalmas a szóban forgó cél elérésére, míg másoldalról az is világos, hogy tárgyunk egyes részleteit illetőleg a nemzet vagy bármely közösség minden időbeli állapota is lényegesen hozzájárulhat ahhoz, hogy mi a gyakorlati és alkalmas teendő a kérdés eldöntésére. Bizonyos dolog az, hogy vannak e tárgyat illetőleg némely általános elvek, melyeket a szentírásból, a józanészből és a tapasztalatból könnyű fölfedezni és megállapítani és

a melyeket mostan már általánosan el is szoktak az emberek ismerni. És ezen elvek úgy positiv, mint negativ jelleműek, jelezvén azt is, hogy a világi előjáróknak ezen kötelességük teljesítésében és ezen cél elérésére mit kell és azt is, hogy mit nem kell tenniök. Minket most, mikor a reformátoroknak az általános kötelezettség támogatása fölötti bizonyágtételük értékét kell tekintetbe vennünk, minket most egyedül csak a negativ elv érdekel. És ezen elvek legfontosabb két nyilvánulása a következő: 1-ször, hogy a polgári előjáróknak, a vallás iránti kötelességek teljesítésére törekedvén, nem kell igényelniök, avagy épen fölvenniök semminemű biráskodási vagy ellenőrző hatalmi jogot a Krisztus egyháza ügyeinek szabályozására; és 2-ször, nem szabad nekik semminemű polgári birságot és büntetést, pénzbirságot, börtön vagy halálbüntetés szabni ki, pusztán vallási dolgokban való véleménykülönbségért az emberekre. Az, a mit e két elv közül az első kizár, ma közönségesen erastianismusként nevezetik és kizárja ezt az, a mit a szentírás Krisztus egyházának jelleméről, szervezetéről és kormányzatáról mond. A második elv pedig kizárja a türelmetlenséget és az üldözést, kizárja pedig azon az alapon, mert a szentírás — Istennek levén kizárólagos joga a lelkiismeretek fölött — sehohsem szentesíti azokat és mert Isten bizonyos természeti jogokkal és szabadságokkal ruházta föl az embereket. A polgári előjárók vallásos dolgokba való avatkozási jogainak ezen lényegi korlátozása mi előttünk nagyon egyszerű dolognak látszik, de nem látták azt mindig ilyen egyszerűnek azok, kik a nemzetek és uralkodók szentírásan alapuló kötelességei mellett emeltek szót. Valójában semmi sincsen a nemzetek és uralkodók kötelezettsége általános elvének fentartásában, a mi az embereket, akár logikai kényszerből, akár természetes hajlamból arra bírhatná, hogy akár az erastianismus, akár a türelmetlenség mellett szót emeljenek, és igazságtalan dolog azon felelősséggel terhelni meg az általános elvet, hogy az visszautasítja vagy kizárja a fentebbi két negativ tétel bármelyikét is. Igaz azonban az is, hogy már az elsőt mind e mai napig figyelmen kívül hagyja és lábbal tapodja e világnak minden protestáns egyháza, mert nincsen közöttük egyetlenegy sem, melyben az állam bűnös úton ne bitorolta és az egyház bűnös úton magára ne fogadta volna az erastian uralmat. A másikat, mely mint törvénytelen dolgot kizár minden türelmetlenséget vagy üldözést, mindig megtagadta és visszavezette Róma egyháza; és mivel a megtagadásnak és visszavezetésnek látszólag van valami szentírási alapja, a reformátorok közül többen, kisebb

vagy nagyobb mértékben megtartották e pontot illetőleg azon nézeteket, melyekre még a római katolikus egyház tanította meg őket.

Gyakorlatilag véve a dolgot, sokkal rosszabb eljárás az, mert ártalmasabb a vallás érdekeire és a közegész jólétére s bántóbb a keresztyének érzelmeire nézve, hogy a polgári előjárók erastianizálják az egyházat, melyet pedig ezzel támogatni akarnának és hogy üldözzék azokat, kik belőle kiválnak, sokkal rosszabb, ártalmasabb és bántóbb eljárás ez, mintha tényleg semmit sem tesznek a vallásért, ennek ügyei előmozdítására. De ebből még nem következik, hogy, elméletileg véve a dolgot, kisebb tévedés, az igazság zászlaja iránt csekélyebb mérvű hűtlenség volna egyáltalában tagadni, hogy ezen kötelesség valójában rájuk hárul a nemzetekre és uralkodókra, mint ezen kötelesség betöltésére nézve bizonyos téves nézeteket táplálni. Mi határozottan meg vagyunk a felől győződve, hogy minden erastianismus és minden türelmetlenség, mint törvénytelen ki van zárva s olyannak tekintetik a reformátorok által, mint a mi bűnös módon szegül ellenébe az egyház és a lelkiismeret jogainak; de másoldalról hajlandók vagyunk épen olyan világos és bizonyos igazságnak tekinteni, hogy az igaz vallás jólétének és a Krisztus egyháza boldogulásának előmozdítására irányuló általános kötelezettség ép úgy vonatkozik a nemzetekre és ezek uralkodóira, mint a hogy törvénytelennek tekintjük mindazt, a mit csak erastianismus vagy türelmetlenség alatt érteni lehet. És épen ezen alapon nem akarjuk mi megengedni, hogy a reformátorok azon tévedései, mely bizonyos mértékig helyeselni látszott a türelmetlenség pápai elvét és a mely a polgári előjárók azon jogát is, hogy vallásos dolgokban való tévedésekért, az Isten igéje által megengedett határokon túl is, büntetéseket szabhattak ki, magáévá tette — mondjuk, nem akarjuk mi megengedni, hogy ezen ő tévedésök teljesen ellensúlyozná azon bizonyágtételök értékét, melyet az igaz vallás és Krisztus egyházának a nemzetek és uralkodók által való támogatása érdekében felhoztak. Azon elvek általános tárgyát, a melyeknél fogva kellene a világi előjáróknak ezen kötelességük teljesítésében eljárniok, gondosan akkor még nem vették figyelembe. Általában azt tartották, hogy az általános kötelezettség egyszer már meglévén állapítva, minden olyan dolog, a miről *prima facie* az látszott, hogy alkalmas azon cél elérésére, azonnal alkalmazásba is vehető. Mindazok, a kik védelmezték az erastianismust és mindazok, a kik védelmezték az üldözést, ezen alapon jártak el és azt képzelték, hogy ők megállapították

a magok erastián, és illetőleg türelmetlenségi elveiket, mikor tényleg semmi egyebet nem tettek, mint hogy megállapították a hatóságnak nagy általános kötelességét a nélkül, hogy egyszersmind megállapították volna azon módok törvényességét vagy kötelezettségét is, a melyek szerint azt teljesíteni akarják.

Találóan látjuk ezt illusztrálva két igen kitűnő embernek, *Bézának* és *Grotiusnak* irataiban.

Béza, Genfben Kálvinnak e nagynevű munkatársa (1519—1605) egy tudományos értekezést írt, *Servét Mihálynak* eseteére való különös tekintettel, a türelmetlen és üldöző elvek védelmére. Ezen értekezésének czíme: „De Haereticis a civili Magistratu puniendis“. Munkájának vezérgondolata az volt, hogy az eretneket és vallásgúnyolókat a polgári hatóság jog szerint ítélheti halálra, és hogy *Servét Mihály*, eretnek és vallásgúnyoló lévén, csak bűnei megérdemlett büntetését vette. De mindaz, a mit ő a szóban forgó általános kérdést illetőleg meg akar mutatni, mindössze abban áll, hogy a polgári hatóságnak hatalma gyakorlásában joga és kötelessége Isten tiszteletének és az igazság érdekeinek előmozdítására törni és pedig a vallásgúnyolás és az eretnekség megsemmisítésével is. Ezt bizonyítja ő be teljesen meggyőzőleg; más szavakkal bebizonyítja a nagy általános elvnek szentírásan alapuló tekintélyét, melyből a vallás nemzeti államosításának abstract törvényszerűsége levezethető. De ennél többet nem bizonyít; nem bizonyíthatja azt, hogy keresztyén világban a polgári előjárók fel volnának hatalmazva, vagy hogy épen kötelezve is volnának halálos büntetést szabni ki az eretnekekre és vallásgúnyolókra, sem pedig azt, hogy az eretnekeknek és vallásgúnyolóknak halálra adása valójában alkalmas eszköz volna az eretnekség és vallásgúnyolás kiirtására.

Grotius, a nagy holland költő és még nagyobb jogtudós és államférfiú (1583—1645), *Grotius Hugó* hasonlóképen egy nagy tudományú értekezést írt teljesen erastián jellemű elvei védelmére. „De Imperio Summarum Potestatum circa Sacra“ czimű művében. Céljának elérése végett, épen mint a hogy *Béza* tette, azon elv megállapításával kezd munkájához, hogy a polgári előjáróknak kötelességük a vallás jólétének és az egyház boldogulásának előmozdítására törekedniök, s ezzel az általános tételt megállapítottnak vevén, későbbi kutatásra hagyja fenn annak eldöntését, hogy a világi előjáróknak mily mértékben kell az egyház ügyeinek hivatalos szabályozásába és intézésébe lefolyniök. *Bézával* együttesen ő is teljesen kielégítőleg bebizonyítja a polgári előjáróknak szóban forgó jogát

és kötelességét, de azután semmi olyant nem mond, melyből az egyház fölötti azon erastián ellenőrző hatalom jogosultságára lehetne következtetni, melyet ő a maga elvéből leolvashatónak látszik vélni. A presbyteriánus és antierastiánus theologusok rendesen beismerték, hogy „*circa sacra*“, a mely kifejezést maga *Grotius* használt ezen most szóban levő művében, tényleg illeti bizonyos befolyás a polgári hatóságot és ez tényleg és szükségképen benne is foglaltik azon általány elvben, melyet már oly gyakran emlegettünk, mely a polgári hatóságnak azon kötelezettségét is magában foglalja, hogy a vallás érdekeinek előmozdítása czéljából vegye igénybe polgári ügyeiben is minden törvényes tekintélyét és teljes bíraskodási jogát.

De a „*circa sacra*“ egyszerű joga nem foglalja magában az egyház fölötti teljes erastián uralmat, melyet *Grotius* a maga könyvében megállapítani óhajtott. Az erastianismus nem pusztán „*circa sacra*“, hanem „*in sacris*“ való hatalom, tehát olyan jog, mely tulajdonképeni bíraskodást, vagy hatalmi ellenőrzést akar gyakorolni, az egyháznak, mint szervezett társadalomnak szorosán vett vallásos ügyei tényleges szabályozásában, valamint folyó ügyei intézésében is, már pedig ezen hatalom nemcsak, hogy nincsen benne a polgári előjárók általunk már sokszor említett kötelezettségének nagy elvében, hanem egyszerűleg ki is zárja mindazt, a mit a szentírásban az egyházzal, az egyháznak Krisztushoz és az ő igéjéhez való viszonyáról és mindazon intézkedésekről tudunk, melyeket Jézus az ő egyházának kormányzására nézve tett.

Mindezen esetek tehát élénken illusztrálják ezen mi óhajtásunk jogosultságát, hogy különbséget kell tenni azon általános elv között, hogy a nemzetekre és az ő uralkodóikra bizonyos kötelezettség hárul az igaz vallás és Krisztus egyháza boldogulásának előmozdítása érdekében és azon elmélet között, a mely szerint valaki az e czél elérésére való eszközöket akarja megállapítani. És mindez azt is mutatja, hogy igazolatlan dolog a nagy általános elvet, a mint pedig azt oly igen gyakran tették, részleges alkalmazásokkal terhelni meg; valamint eddigi fejtegetéseinkből bizton előtünik az is, hogy magát az általános elvet, úgy a szentírásból, mint a józan észből vett alapokon teljes tisztasággal és biztonsággal lehet megállapítani.

Mielőtt elhagynók fejtegetés alatti tárgyunknak e részét, szükséges dolog lesz fölemlítenünk, hogy a reformátorok általában nem tartották meg teljesen azon türelmetlen és üldöző elveket, melyekre a római egyház tanította őket. Belátták

és elismerték azon pópista elv törvénytelen és absurd voltát, mely erőszakot vagy üldözést akart alkalmazni oly célból, hogy az embereket az igazság külső vallomására vezesse. Eszerint ők sohasem helyeselték azon nagyban való üldözéseket, mely a reformáció korabeli új aposztázia oly kiváló jellemvonását alkotja. Főtévedésük e tekintetben, mely érzületüket és maguk viseletét e tekintetben felforgatta, közülök legalább többnek főtévedése, melyet, mint mondtuk, még a katholicismusból kaptak örökség gyanánt, abban állott, hogy felfogásuk szerint a polgári előjáróknak joguk és kötelességük az eretnekségért és vallásgúnyolásért az embereket megbüntetni, sőt halálos ítélettel is sújtani. A halálbüntetést csak azokra akarták ők korlátozni, a kik másoknak e bűnökre vezetésében kiszámíthatatlan károkat okoztak. Oly fogalom volt már ez, melynek bár nem volt szilárd alapja és a mely egyszersmind téves és veszélyes nézet is, néhány szentirati tételre mégis támaszkodhatik és bizton következtethető Mózesnek birói jellegű törvényeiből. Bizonyos az, hogy a tárgy egyáltalában nem könnyű és nincs azon mit csodálkozni, hogy az e tekintetben oly sokáig uralkodott téves nézettől a reformátorok egykönnyen nem tudtak megszabadulni. Hiszen ezen kérdés több nemzedéken át zavarban tartotta a theologusok elméjét és nincs rajta mit tagadni, hogy még az egész XVII. század folyama alatt is, a protestáns theologusok közül is többen vitatták, legalább elméletben a polgári előjárók azon jogát, hogy ők eretnekségért büntetést szabhatnak ki, a mit pedig ma, a római katolikus egyház egyes túlbuzgó híveit kivéve, mindenki tagad.

Luther, úgy látszik, meggyőződött arról, hogy ő korábbi irataiban nagyon laza és nagyon latitudináris szellemben beszélt a polgári előjárók azon jogáról, hogy ők beavatkoznak az egyház ügyeinek szabályozásába; bár neve becsületére meg kell mondanunk, hogy ő azon ő jogukat, hogy eretnekségért, vagy bármely komoly vallásos tévelyért büntetést szabhassanak ki, szűkebb korlátok közé szorította, mint csaknem bármelyik más reformátor is. Érdemes dolog lesz fölemlítenünk itt két kiváló passust *Luther* későbbi munkáiból, melyek közül az elsőben minden jogot megtagad ő a polgári előjáróktól, hogy hatalmilag beavatkozassanak az egyház ügyeinek intézésébe, és teszi ezt olyan nyelven és olyan szellemben, mint mikor az újabbkori egyházi férfiak emelik föl teljes erejükben hangjukat az ellen, ha a polgári hatalmak bitorolják az egyház benső javait, mint mikor e férfiak hirdetik a nagy evangéliumi igazságot, hogy Krisztusnak van egyedüli joga ural-

kodni az ő országában és ő vezetheti egyedül az ő házának dolgait. Egy másik művében pedig erősen kifogásolja azon sérelmet, mely a protestáns egyházra minden valószínűség szerint háramlani fog azon erastian ellenőrzésből, melyet a polgári előjárók igényeltek és bitoroltak magoknak, az általuk nyújtott védelem fejében, az egyház ügyeinek vezetésében. Egy *Melancton*hoz intézett levelében, mely „*Consilia*” czimű művében jelent meg, a következőket mondja Luther, miután előbb tagadóba vette a püspököknek az egyház fölötti uralkodási jogát: „*Episcopus, ut Princeps, multo minus potest supra Ecclesiam imponere quidquam; quia hoc esset prorsus confundere has duas Potestates, ... et nos si admitteremus, tum essemus paris sacrilegii rei. Hic potius est moriendum, quam hanc impietatem et iniquitatem committere. Loquor de ecclesia, ut Ecclesia, distincta iam a civitate politica*”. (Vagyis: a püspök, mint fejedelem, sokkal kevésbé róvhat ki bármit is az egyházra, mivel ez teljesen összezavarná ezt a két hatalmi kört... és mi ha megengednők azt, hasonló szentségtörést követnénk el. Akkor jobb meghalni, mint ezt az istentelenséget és méltánytalanságot elkövetni. Beszélek az egyházzal, mint egyházzal, megkülönböztetvén immár azt a világi hatalomtól.) A másik passus nagyon hosszú arra, hogy idéznünk lehetne, de igen határozottan fejezi ki *Luther* mély megbotráncozását azon nagy sérelem fölött, mely a vallásra a polgári előjáróknak az egyház ügyeibe való mind nagyobb és nagyobb beavatkozásából járul. Azt is könnyű pedig megmutatni, hogy *Melancton* teljesen osztozott *Luthernek* e sérelemből eredő minden megbotráncozásában. És valójában sok bizonyosságunk van arra, hogy *Melancton* ezen felfogásában rejlik annak oka, ha ő olyan élénk vágyat érzett a római katolikus egyházzal való kibékülésre, és ha ő hajlamokat árult el arra nézve, a mi az ő élettörténetének oly kiváló jellemvonását alkotja, nevezetesen, hogy a való igazság föltalálására nézve akár a tévedő anyaegyházzal is tisztességes *compromissum*-ra léphessen. És ha áttekintjük a protestantismusok három százados élettörténetét, úgy gondoljuk, hogy bőségesen igazolva van *Luthernek* és *Melanctonnak* megbotráncozása, a mennyiben a világi előjáróknak az egyház ügyei intézésébe való hatalmi beavatkozásának káros iránya és hatása már igen sok országban teljesen bebizonyosodott. A polgári hatóságok a legtöbb protestáns országban teljesen azon hatalmat igényelték maguknak és nyerték is meg az egyház fölött, melyet védelmezni és támogatni akartak, a melyet a pápa igényelt magának és gyakorlott nagyban a maga egyháza:

fölött; és ez sok tekintetben a legártalmasabb dolognak mutatkozott az igaz vallás érdekeire nézve. Valamennyi protestáns ország közül egyedül Anglia az, hol a polgári fensőségnek az egyház fölötti ezen igényét a legnyiltabban hangsúlyozták, a maga teljes egészében megengedték és a legártalmasabb módon gyakorolták is. Míg más oldalról Skócia az az ország, a hol e szándéknak a leghatározottabban és a legsikeresebben ellene állottak.

Valójában egyedül az 1843-ik évben történt meg az, hogy a polgári hatalomnak sikerült teljes erastián befolyást biztosítani magának Skócia államegyháza fölött s olyan bűnös megalázkodásnak tenni ezt ki, a milyenben valamennyi más protestáns államegyház már sok idővel azelőtt meghajtottá nyakát.

Amde a skót szabadegyház is ugyanezen évben kelt életre, a minek jelentősége méltatására későbben vissza fogunk térni.

Kálvin, bár ő sem emelkedett fölibe azon nézetnek, hogy a polgári hatóságnak joga van megbüntetni az eretnekséget, a maga szokott egészséges felfogásával és beható ítélőképességével állapította meg azon igaz bibliai elvet, mely a polgári és egyházi hatóságok egymáshoz való helyes viszonyának mikéntjére, az egyházi ügyek vezetését illetőleg vonatkozik. Ő nevezetesen föltétlenül visszautasította a világi hatalomnak minden erastián színezetű beavatkozását. *Mosheim*, korának ezen egyik legtudósabb lutheránus theologusa és egyháztörténetírója (1693—1755) kétségkívül helyesen számol be Kálvinnak e tárgyra vonatkozó értelméről, midőn azt mondja: *Institutiones historiae ecclesiae* művében felőle: „Calvinus magistratum in res religionis potestatem angustis circumscribat finibus, atque ecclesiam sui juris esse, seque ipsam per collegia Presbyterorum et Synodus seu conventus Presbyterorum veteris ecclesiae more regere debere adseverabat, tutelâ tamen et externâ curâ ecclesiae magistratui relicta“ (*Mosheimii Institutiones* Sacc. XVI. sec. III. §. 12), vagyis magyarul: „Kálvin a polgári hatóságoknak a vallás dolgaiba való beavatkozási jogát szűk korlátok közé szorította és a mellett érvelt, hogy az egyház önjogú szűk testület és hogy a polgári hatóságnak hagyatván fenn az egyház védelmezése és külső gondozása, annak a presbyterek testületei és a zsinatok vagy a presbyterek gyűlései által, a régi egyház szokása szerint, önmagának kell magát kormányoznia“. Ezen Kálvinnak tulajdonított és pedig egészen helyesen tulajdonított felfogás teljes pontossággal magában foglalja mindannak summáját és lényegét, a mit

az elvhű presbyteriánusok, az erastián igényekkel szemben, mindenha vitattak és vitatnak ; és bár Kálvint az isteni gondviselés nem hívta föl arra, hogy ő teljesen kifejtse és minden részleteiben alkalmazza is azon elveket, melyeket a tárgyra vonatkozólag vallott. mégis maguk az elvek, a mint ő fölállította azokat és azon gyakorlati alkalmazás, melyet egyes, a genfi polgári és egyházi hatóságok közötti egyházfegyelmi kérdésekre nézve életbeléptetett, minden kétségen kívül való dologgá teszi azt mi előttünk, hogy mily állást foglalt volna ő el azon későbbi vitákban. melyeket erastián vitáknak nevezünk.

Csiky Lajos.